

# Nyelvi normák és nyelvváltozás: az új-zélandi angol nyelvváltozat magánhangzóinak szocio- fonetikai vizsgálata

*Sajtós Erika*

## 1. Bevezetés

Az új-zélandi angol nyelvváltozat a 19. század végére alakult ki. E folyamat során számos nyelvváltozás ment végbe, és két különböző nyelvi norma hatása érvényesült (Schneider 2003). Az alábbi tanulmányban azt vizsgálom, hogy a nyelvi normák hogyan hatottak a nyelvváltozások eredményeképpen kialakuló új kiejtési formák társadalmi megítélésére az új-zélandi angolban, négy magánhangzó tekintetében. Célom bizonyítani, hogy a vizsgált fonémák megítélése az Új-Zélandon aktuálisan jelen lévő nyelvi norma időbeni változásának a függvényében alakult, és napjainkban is érvényes maradt. A szakirodalomra támaszkodva először nyelv-elméleti szempontból ismertetem a vizsgált nyelvváltozásokat, majd a diakronia kap szerepet, amikor a nyelvi normák időbeni változását írom le. Végül empirikus módszerekkel bizonyítom feltevéseimet.

A tanulmány felépítése a következő. A 2. részben az új-zélandi angol nyelvváltozat kialakulásának különböző fázisait ismertetem Schneider (2003) dinamikus modellje alapján, valamint a két, Új-Zélandon egymást követő nyelvi norma időbeni változásáról is szót ejtek. A 3. részben a vizsgálandó magánhangzók kiejtésében történt változásokat írom le röviden, majd szemléltetem, hogy e magánhangzók kiejtése az új-zélandi angol kialakulásának melyik fázisában változott, és hogy az adott fázisban melyik nyelvi norma hatása érvényesült. A 4.

részben ismertetem hipotéziseimet, miszerint (1) a nyelvváltozások eredményeképpen létrejött új kiejtési formák társadalmi megítélését az aktuálisan érvényben lévő nyelvi norma határozza meg; (2) az Új-Zélandon egymást követő külső, majd belső nyelvi norma eltérő módon hatott az új kiejtési formákra; valamint (3) a norma időbeni változása a már kialakult társadalmi megítélésre nincs hatással. Ezt követően kísérletes módszerekkel bizonyítom feltevéseimet. Az 5. rész az eredményeket tárgyalja, s végül a 6. rész összegzi a tanulmány főbb állításait.

## 2. Az új-zélandi angol kialakulása

### 2.1. Új-Zéland gyarmatosítása

Ahogy Hay és munkatársai (2008) leírják, Új-Zéland – elszigeteltsége miatt – az utolsóként benépesített és gyarmatosított országok egyike. Elsőként egy polinéziai népcsoport érkezett a két nagyobb – Északi- és Déli-sziget – és több kisebb szigetből álló országba, hozzávetőleg 1000 évvel ezelőtt, melyet ma maori néven ismerünk. Ezután a hollandok fedezték fel a szigetet, ám nem szálltak partra, és kevesebb mint egy hónapig időztek a közelében. James Cook 1769-ben érkezett az Északi-szigetre, és brit gyarmatnak nyilvánította azt. A brit telepesek azonban csak mintegy 70 évvel később, a waitangi szerződés<sup>1</sup> aláírása után érkeztek nagy számban Új-Zélandra. Az európai telepesek három hullámban jöttek. Az első hullámban a Új-Zélandi Társaság<sup>2</sup> irányításával öt településen – Wellington, Nelson, New Plymouth, Otago és Canterbury városában – tervezték létrehozni a brit társadalmi rétegződést a legalsó és a legfelső réteg kivételével. Ezek a tervek azonban romba dőltek a második hullámban, amikor 1861-ben Otagóban aranyat találtak, és aranyásók ezrei özönlöttek Új-Zélandra. Később, az 1970-es években az új-zélandi kormány segítette elő a bevándorlók letelepedését. A telepesek nagy része a Brit-szigetektől érkezett mindhárom hullámban, azon belül 51 százalékuk Dél-Angliából. Az új-zélandi angol kialakulása 1840-ben kezdődött, és mintegy 50 évig tartott, tehát az új nyelvváltozat az 1800-as évek végén jelent meg.

---

<sup>1</sup> A waitangi szerződés 1840-ben jött létre a maori törzsfők és a brit birodalom között, és a brit felségjog kezdetét jelentette. A szerződés kormányzási jogot biztosított a briteknek (Gordon et al. 2004). A szerződés részét képezte a maori nyelv és kultúra megóvása, amely azonban nem teljesült (Mahrooqi–Asante 2012).

<sup>2</sup> Az Új-Zélandi Társaság egy földspekulációs magántársaság volt, amely – Edward Gibbon Wakefield irányítása alatt – brit alattvalókat telepített be Új-Zélandra 1840 és 1852 között. Ezek a települések valójában a magántársaság anyagi érdekeit szolgálták (Gordon et al. 2004.)

## 2.2. Az új nyelvvaltozatok kialakulásának folyamata

A gyarmatosítás következtében létrejövő új angol nyelvvaltozatok kialakulásának folyamatában Schneider (2003) öt fázist különböztet meg. Az 1. fázis a beszélőközösség megalakulása, amikor a telepesek jelentős számban érkeznek egy új országba, hogy ott véglegesen letelepedjenek, tehát az angol nyelvet elkezdik rendszeresen használni egy korábban nem angol nyelvű országban. A 2. fázisban stabilizáció történik külső normák alapján. Mivel a telepesek különböző régiókból érkeznek, nem egységes a nyelvhasználatuk, viszont valamennyien egy közös külső nyelvi normát tekintenek irányadónak, amely Új-Zéland esetében a művelt brit beszélők által használt írott és beszélt angol. Bár e nyelvi norma hatása igen erős ebben a fázisban, az első helyi fonológiai jegyek is megjelennek. A 3. fázis a nativizáció fázisa, amelyben folytatódnak a társadalmi és politikai folyamatokat tükröző nyelvi változások. Egyre több új, helyi nyelvi forma jelenik meg, és ez véleménykülönbségekhez vezet a konzervatív és innovatív beszélők között. Ez a nyelvi normákkal kapcsolatos bizonytalanságra utal, vagyis a külső norma hatása gyengül, és ezzel egy időben egy belső, helyi nyelvi norma van kialakulóban. A 4. fázisban már kialakult az új helyi nyelvi norma, amely teljesen különbözik az anyaország normájától, tehát az új nemzeti identitás nyelvi kifejezőeszközének tekinthető. A stabilizáció már ennek alapján történik, ennek alapfeltétele a helyben gyökerező nyelvi magabiztosság. Az új nyelvvaltozat ebben a fázisban már pozitív megítélésű. Végül az 5. fázisban (differenciálódás) elkezdődik a regionális és társadalmi dialektusok kialakulása.

## 2.3. Az új-zélandi angol kialakulása

Új-Zélandon az 1. fázis – a beszélőközösség megalakulása – 1840 előtt kezdődött, amikor bálnavadászok, kereskedők és misszionáriusok érkeztek az országba. 1839-ben még mindössze 2000 európai élt ott, szemben a jelentősen nagyobb számú – 70 000 fős – maori populációval. 1858-ban azonban – 18 évvel a waitangi szerződés aláírása után – az európai telepesek száma már meghaladta a maori őslakosokét (Hay et al. 2008). Mint Schneider (2003) írásából kiderül, a waitangi szerződés volt az átmenet a 2. fázisba – amely a 19. század végéig tartott –, mert a stabil gyarmati státusz kezdetét jelentette, így a nemzeti identitás kialakulása szempontjából is jelentős volt, és megkezdődhetett a stabilizáció, ekkor még külső normák alapján.

Ezt követően, a 20. század első felében Új-Zéland átlépett a 3. fázisba. Ebben az időszakban két jelentős esemény történt: 1907-ben Új-Zéland domíniummá vált, majd 1947-ben teljesen független lett. A függetlenségre való törekvés, illetve annak fokozatos elnyerése az anyaországtól való eltávolodást jelentette, a

gazdasági és politikai kapcsolatok azonban megmaradtak. A függetlenedés a nyelvi változásokban is tükröződött új kiejtési és nyelvtani formák megjelenésében, valamint a szókészlet bővülésében. Az új kiejtési formákkal kapcsolatos első panaszlevelek is ebben a fázisban érkeztek a nívósabb lapokhoz. A 4. fázis kezdetét a britek Európai Unióba való belépése jelentette 1973-ban, mivel ezzel a politikai és gazdasági kapcsolat is megszakadt az anyaországgal, megfosztva Új-Zélandot az addig szinte kizárólagos exportpiacától. Az Új-Zélandon az 1900-as évek második felében zajló kodifikáció és az új-zélandi angol homogén jellege szintén a 4. fázisra jellemző, amelyben a stabilizáció már belső normák alapján történik, és a saját nyelvi formák pozitív megítélésűek. Új-Zéland jelenleg az 5. fázisban van, vagyis megkezdődött a belső differenciálódás, azaz új regionális dialektusok vannak kialakulóban. A beszélők nemzeti identitásának kialakulása és formálódása elválaszthatatlan része ennek a folyamatnak.

## 2.4. Nemzeti identitás

Schneider (2003) magyarázata alapján elmondható, hogy amikor a gyarmati terjeszkedés során a telepesek és az őslakosok nyelvi kontaktusba kerülnek egymással, és az új nyelvváltozat elkezd kialakulni, az egyén és a csoport szintjén is fontos az identitás meghatározása, vagyis a hovatartozás kifejezése. Az identitás dinamikus és folyamatosan változik, a beszélők időről időre újradefiniálják magukat a változó környezet és paraméterek függvényében. Ennek során folyamatosan újra és újra meghatározzák saját identitásukat a másik csoporttal való kapcsolatuk, saját történelmi gyökereik és kulturális tradícióik alapján. Ezen tényezők változásával a beszélők identitása – és ezzel együtt nyelvhasználatuk – is változik, mert az identitás változása rendszerint szimbolikusan kifejeződik a nyelvi variabilitásban.

Regionális gyökerek és társadalmi múlt, valamint értékrend és egyéb tényezők alapján a telepesek már a kezdetekkor meghatározzák egyrészt a *mi* kategóriát, amelybe azok tartoznak, akikkel közös történelmük és értékrendjük van, és ahová tartozni szeretnének; másrészt pedig a *mások* kategóriát, akik más beszélőközösséget képviselnek, mert velük nincs közös történelmük, ezen kívül eltérő szemlélettel és beállítottsággal rendelkeznek. Mivel az identitás mindig viszonylagos, és meghatározásának alapja a hasonlóság és különbözőség, a két csoport között éles határvonal van. A 2. fázisban a *mi* kategóriába a szülőhaza tartozik és az új-zélandi telepesek, a *mások* kategóriába pedig az új-zélandi őslakosok, mivel a telepesek kapcsolata a szülőhazával eleinte nagyon szoros, és még nem tekintik hazájuknak az új országot, ahová letelepedtek. Az idő múlásával azonban a korábban *mi* kategóriába tartozó szülőhaza fokozatosan átkerül a *mások* kategóriába,

míg az őslakosok beintegrálódnak a *mi* kategóriába. Ez a folyamat a 3. fázisban kezdődik, és a 4. fázisban ér véget. Végül, amikor csoportszinten már letisztultak a viszonyok, és kialakult az egységes nemzeti identitás, az egyén, illetve a kisebb beszélőközösségek kerülnek előtérbe, és megkezdődik a differenciálódás. Az identitás változása a kiejtési formák változásában is kifejeződik, tehát egy nyelvváltozat kialakulása során egyre több új kiejtési forma jön létre, míg végül kialakul az új nyelvváltozat, amely a helyben gyökerező nyelvi magabiztosságon alapul, mindenki által elfogadott és pozitív megítélésű.

## 2.5. Nyelvi normák

Az új kiejtési formákkal kapcsolatban szót kell ejtenünk a nyelvi normák szerepéről is, mivel az aktuálisan érvényben lévő nyelvi norma hatással van arra, hogy az új kiejtési formák mennyire lesznek elfogadottak. Schneider (2003) kifejti, hogy az új-zélandi angol kialakulása során a 2. fázis végéig a külső, konzervatív nyelvi norma volt érvényben, amely a dél-angliai művelt brit beszélők által használt írott és beszélt angol volt, mivel a telepesek nagy része Dél-Angliából érkezett, ezért számukra ez a norma volt elfogadott. A 3. fázisban e normarendszer hatása gyengülni kezdett, és ezzel egyidejűleg elkezdett kialakulni az új-zélandi angol saját belső nyelvi normarendszere. Végül a 4. fázisban a külső norma elveszítette hatását, és a belső nyelvi norma már teljes mértékben elfogadott lett.

Míg a külső normarendszerre szoros, régóta fennálló közösségi háló volt jellemző erős kötelékekkel, az új normarendszert – főleg kezdetben – újonnan kialakult, laza közösségi háló jellemezte gyenge kötelékekkel, melyek fokozatosan erősebbé váltak, ahogy Új-Zélandon a nemzeti identitás kialakult. Latinien és Lundberg (2020) írásában azt olvashatjuk, hogy a szoros közösségi hálóval rendelkező normarendszerek a meglévő nyelvi formák megtartására törekszenek, ellenállnak az innovációnak, és nem engednek nyelvi változásokat. Ezzel szemben a tipikusan laza közösségi háló nemcsak lehetővé teszi, hanem elősegíti a nyelvi változásokat. Azonban, amint a későbbiekben látni fogjuk, mind a két normarendszer idején történtek nyelvváltozások az új-zélandi angolban, és az új kiejtési formák még ma is megtalálhatók ebben a nyelvváltozatban.

## 3. A vizsgált magánhangzók

A magánhangzók tekintetében elmondható, hogy az új-zélandi angol kialakulása során számtalan fonéma kiejtése változott, melyek közül ebben a tanulmányban

négyet vizsgálunk, a KIT, FLEECE, PRICE és MOUTH fonémákat.<sup>3</sup> Az új-zélandi angol történetileg a dél-angliai normarendszer alapján fejlődött ki, melyben Trudgill (2004) leírása szerint a vizsgált fonémák sztenderd kiejtése – a fenti sorrendben – [ɪ], [i:], [aɪ] illetve [aʊ] volt a 19. század elején. Később a 19. század közepén kezdődött nyelvváltozások ezektől eltérő, jellegzetes fonetikai alakokat eredményeztek, melyek fokozatosan elterjedtek az új-zélandi angolban. A kiejtésükben történt változás rövid leírása után megnézzük, hogy e magánhangzók az új-zélandi angol kialakulásának melyik fázisában változtak.

### 3.1. A diftongusok eltolódása

Wells (1982) szerint a záródó diftongusok – FACE, PRICE, GOAT és MOUTH –, csakúgy, mint a FLEECE és GOOSE korábról eltérő kiejtése, a diftongusok eltolódásának következtében alakultak ki. Az eltolódás eredményeként a kettőshangzók kezdő szakasza fonetikailag eltávolodik a záró szakasztól<sup>4</sup>, és a köztük lévő nagyobb távolság révén a diftongusok stabilizálódnak, így nem mennek át simító folyamatokon, illetve rövidülésen. A záró szakasz gyengülése ezután következik be, csökkentve a megnövekedett fonetikai távolságot a kezdő és a záró szakasz között. Gyengülés alatt jelen esetben nem a mássalhangzókat érintő leníciót értjük, hanem azt a jelenséget, melynek során az [ɪ] és [ʊ] záró szakaszok alacsonyabb nyelvállásúak lesznek. Olyan értelemben tekinthető gyengülésnek, hogy a folyamat a kezdő és záró szakasz között meglévő különbség csökkenésének irányába hat. Gordon és munkatársai (2004) ezzel kapcsolatban megjegyzik, hogy

<sup>3</sup> Az egyszerűség kedvéért a magánhangzók említésekor kulcsszavakat használok Wells (1982) lexikális készleteiből, melyeket mindig csupa nagybetűvel írok. Wells minden fonémára egy kulcsszót használ, és ezek a kulcsszavak megmutatják a különböző angol fonémák kiejtését. Például a KIT azokat a szavakat jelöli, amelyekben történetileg /ɪ/ hang van. A másik három fonémáról tudjuk, hogy csúsztak a „nagy magánhangzó-eltolódás” hatására, tehát a FLEECE azt a hangot jelenti, amelyik történetileg /e:/ és a legtöbb mai dialektusban /i:/; a PRICE a történeti /i:/-ből kialakult /aɪ/-t, a MOUTH pedig az /u:/-ből kialakult /aʊ/ hangot jelöli.

A kulcsszavak használatának előnye egy dialektális példán keresztül is illusztrálható. Míg a BATH fonémát az angliai sztenderd akcentusban /a:/-nak ejtik, a sztenderd amerikai angolban a kiejtése /æ/ (Balogné Bérces 2008). Mivel ugyanazon fonémának eltérő kiejtése lehet a különböző nyelvváltozatokban, a kulcsszavak használata pontosabbá teszi, hogy melyik fonémáról van szó, mint ha fonetikai jeleket használnánk.

<sup>4</sup> A táblázat adatai alapján ez az állítás a MOUTH és a GOAT magánhangzók esetében nem valósul meg. A MOUTH-nál akkor teljesül, ha a sztenderd brit kiejtést tekintjük kiindulópontnak, amely Britain (2002) szerint /aʊ/ volt abban az időszakban, amikor a brit telepesek Új-Zélandon letelepedtek. Azonban a telepesek beszédében ez nem volt jelen, mert a MOUTH már – valamilyen mértékben – eltolódott és ez a kiejtés került Új-Zélandra is. A GOAT esetén akkor igaz, ha az /oo/ kiejtést vesszük kiindulópontnak, amely – Wells (1982) magyarázata szerint – a 19. században alakult ki a hosszú középső magánhangzók diftongizálódásakor, a telepesek beszédére azonban ez sem volt jellemző. Mindkét esetben azt a kiejtést tüntettem fel a táblázatban, amely az Új-Zélandon letelepedő britek kiejtésében jelen volt.

a kezdő és záró szakasz közötti hasonlóság a záró szakasz centralizálódásával tovább csökken. Sós-kuthy és kollégái (2017) megállapítása szerint a kezdő szakasz eltolódása ideális körülményeket teremt a záró szakasz gyengüléséhez, ám a két folyamat egymástól független, és a záró szakasz gyengülése nem következik be szükségszerűen minden fonéma esetében, amelyeknél a kezdő szakasz eltolódása végbement. Az 1. táblázat szemlélteti a záródó diftongusok eltolódását, melyek közül a PRICE és MOUTH fonémákat választottam ki vizsgálatra.

Fonéma	Dél-angliai kiejtés	Új-zélandi kiejtés		
		Kezdő szakasz eltolódása	Záró szakasz gyengülése	Záró szakasz centralizálódása
FACE	[eɪ]	[æɪ]	[æe]	-
PRICE	[aɪ]	[pɪ] [aɪ]	[pɛ] [pɛ]	[pɛ̃]
GOAT	[əʊ]	[ɔʊ]	[ɔ̃] [ɔ̃]	
MOUTH	[aʊ]	[æʊ]	[æ̃] [æ̃]	

**1. táblázat.** A diftongusok eltolódásának folyamata  
(Shibata 2006, Gordon et al. 2004 és Sós-kuthy et al. 2017 alapján)

### 3.2. PRICE és MOUTH

Az új-zélandi angol korai időszakában zajlott változások közül két záródó diftongust, a PRICE és MOUTH fonémákat vizsgáltam. Gordon és munkatársai (2004) leírják, hogy az új-zélandi angolban a kezdő szakasz eltolódása és a záró szakasz gyengülése is megtörtént, valamint azt is megállapítja, hogy a záródó diftongusok eltolódott ejtése a 19. század közepén a Brit-szigeteken jelen volt, és valószínűleg a brit telepesek által került Új-Zélandra. Gordon et al. (2004) és Shibata (2006) eredményei szerint a modern új-zélandi angolban a MOUTH kezdő szakasza [æ], vagyis elől képzettebb és zártabb, mint az [a]; a záró szakasz konzervatív ejtése [ʊ], innovatív ejtése pedig [ə]. A PRICE esetében a kezdő szakasz [a] vagy [p], melyet [e] záró szakasz követ. Gordon et al. (2004) adatai szerint előfordul az [pɛ], illetve az [pɛ̃] kiejtés is. Maclagan–Gordon–Lewis (1999) és Hay–Maclagan–Gordon (2008) megjegyzik, hogy a záródó diftongusok eltolódott ejtését már a nyelv-változat megjelenésekor, vagyis a korai új-zélandi angolban – a 19. század végén – erősen kritizálták a konzervatív új-zélandi beszélők, és napjainkban is erős társadalmi jelölő szerepe van.

### 3.3. KIT és FLEECE

Az új-zélandi angol későbbi időszakában zajlott változások közül szintén két fonémát vizsgálok. Az egyik a FLEECE diftongus, amelynek diftongizálódása Bauer (1994) szerint az 1930-as években fejeződött be. Ahogy Allan és Starks (2000) kifejtik, a magas nyelvállású magánhangzók diftongizálódásakor az első szakasz nyelvállását tekintve változik, vagyis hátul képzettebb lesz, így jobban eltér a záró szakasztól. Hay, Maclagan és Gordon (2008) leírása szerint a FLEECE új-zélandi angolban megtalálható variánsa az [ɔɪ], melyben egy centrális kezdő szakaszt egy félzárt záró szakasz követ.

Utolsó magánhangzónk a KIT monoftongus, amely egyike azon elől képzett rövid magánhangzónak, amelyeknek a kiejtése Trudgill (2004) magyarázata szerint a 20. században változott egy magánhangzó-eltolódási lánc<sup>5</sup> következményeként. Ennek során a KIT monoftongus centralizálódott, és svá-szerű ejtése lett. Villareal és Clark (2021) állítása szerint a KIT fonéma kiejtése jelentősen eltér attól, amely a korai új-zélandi angolban jellemző volt, azzal a megjegyzéssel, hogy még mindig nagy a beszélők közötti variabilitás a centralizálás mértékét illetően. Gordon és munkatársai (2004) könyvükben megemlítik a /ə/ variánst, míg Hay, Maclagan és Gordon (2008) a /ə/ fonetikai alakot.

### 3.4. A nyelvi normák hatása

A fentiekből kitűnik, hogy a vizsgált fonémák mindegyikének kiejtése eltér a brit sztenderdtől, illetve, hogy mindegyik magánhangzónak többféle kiejtése van az új-zélandi angolban. Fontos azonban megjegyezni, hogy míg a KIT-centralizáció új-zélandi innováció, a diftongusok eltolódása és a FLEECE diftongizálódása – ahogy Wells (1982) is leírja – más nyelvváltozatokban is megtalálható, például a Cockney-ban<sup>6</sup>, az RP<sup>7</sup>-ben, az ausztrál angolban és dél-amerikai dialektusokban is. A következőkben megnézzük, hogy e magánhangzók az új-zélandi angol nyelvváltozat kialakulásának melyik fázisában változtak. Mint a fenti leírásokból

<sup>5</sup> A magánhangzó-eltolódási lánc első lépéseként a TRAP fonéma fokozatosan magasabb nyelvállásúvá vált, és elfoglalta a DRESS fonéma fonetikai helyét. Ennek következtében a DRESS fonéma is zártabb lett, így a KIT fonéma fonetikai helyére került. Ezután a KIT fonéma centralizálódott, és ez a változás svá-szerű kiejtést eredményezett.

<sup>6</sup> A Cockney megnevezés a tradicionálisan East End-ben élő munkásosztály dialektusát jelenti Angliában, amely hivatalosan ugyan nem elfogadott mint sztenderd, ám pozitív megítélésű, és irodalmi művekben is találkozunk vele. Maga a Cockney kifejezés az említett dialektust beszélőkre is használatos (Balogné Bérces 2008).

<sup>7</sup> Az RP a „Received Pronunciation” betűszava, amely az elfogadott angliai sztenderd akcentus. Nem Anglia egy meghatározott területéhez, hanem társadalmi csoporthoz köthető, amely a felső közép- és felső osztályba tartozó angolokat jelenti. Ebből következik, hogy viszonylag kevesen – hozzávetőleg Anglia lakosságának 10%-a – használja ezt az akcentust (Balogné Bérces 2008).



kiderül, a PRICE és a MOUTH kiejtésében az 1800-as évek végén, tehát a 2. fázisban történt változás, míg a KIT és a FLEECE kiejtésében az 1900-as évek elején, a 3. fázisban kezdődött, és az 1900-as évek második felében, azaz a 4. fázisban fejeződött be a folyamat. Az új fonetikai alakok kialakulásának időbeni elhelyezését Schneider (2003) dinamikus modelljében a 2. számú táblázat szemlélteti, amelyben az is látható, hogy míg a PRICE és MOUTH fonémák változásakor a külső nyelvi norma volt érvényben, a KIT és FLEECE változásának kezdetén hatása már gyengülni kezdett, és az új-zélandi angol saját belső nyelvi normájának kialakulása folyamatban volt. Mire a változás befejeződött, a külső norma teljesen elveszítette hatását, és a saját belső nyelvi norma volt érvényben. A 2. fejezetben leírtak alapján tudjuk, hogy a külső konzervatív norma a sztenderd kiejtés megtartására törekszik, amiből az következik, hogy a PRICE és MOUTH fonémák, melyek a 2. fázisban változtak, várhatóan negatív megítélésűek lesznek, mivel az új kiejtési forma jelentősen eltért a sztenderd kiejtéstől. Ezzel szemben a KIT és FLEECE fonémák változásakor a külső norma gyengülni kezdett, majd a belső norma vette át a helyét, amely elősegíti a nyelvváltozások terjedését. E magánhangzók tekintetében így nem várható negatív megítélés az új kiejtés megjelenésekor.

<p>2. fázis – Stabilizáció külső normák alapján</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Közös konzervatív nyelvi norma</b></li> </ul>	<p>Új-Zélandon: 1840–1890 A waitangi szerződés – nagyméretű be-település Korai új-zélandi angol: <b>záródó diftongusok eltolódása</b> <b>PRICE – MOUTH – FACE – GOAT</b> (Sóskuthy et al. 2017)</p>
<p>3. fázis – Nativizáció</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>A külső norma hatása gyengül</b></li> <li>• Saját belső norma van kialakulóban</li> </ul>	<p>Az 1900-as évek első fele</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Domínium – 1907</li> <li>• Teljes függetlenség – 1947</li> </ul> <p><b>A KIT centralizálódása és a FLEECE diftongizálódása elkezdődik.</b> (Bauer 1994; Trudgill 2004)</p>
<p>4. fázis – Stabilizáció belső normák alapján</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Új, helyi nyelvi norma</b></li> </ul>	<p>Az 1900-as évek második fele</p> <p><b>A KIT centralizálódása és a FLEECE diftongizálódása befejeződik.</b></p>

**2. táblázat.** A változások kronológiája Schneider (2003) dinamikus modelljében

### 3.5. Korábbi szakirodalmi adatok

A záródó diftongusok tekintetében több forrásra támaszkodhatunk, melyek alátámasztják az új kiejtési formák nyelvi normák hatására kialakuló társadalmi megítélését. Gordon (2010) eredményei azt mutatják, hogy a beszélők hozzáállása semleges az új változásokkal szemben, a korábbi változások esetén viszont negatív. Míg a záródó diftongusok új kiejtésével kapcsolatban rengeteg panaszlevél érkezett a konzervatív beszélők részéről, az elől képzett rövid magánhangzókkal kapcsolatban nem tudunk ilyenről. Schneider (2003) több ilyen olvasói levélből idéz tanulmányában, amelyek egyikének írója úgy véli, hogy az új akcentus ellen harcolni kell.

Trudgill (2004) magyarázata szerint az új helyi kiejtési jegyek először a fiatal generáció, azon belül is a gyermekek beszédében jelentek meg. Gordon (2009) azt írja, hogy amikor a 19. század végén az idősebb generációban tudatosult, hogy a fonémák eredeti ejtése milyen mértékben és módon változott, úgy gondolták, hogy nyelvük degradálódik, és ez ellen feltétlenül tenni kell valamit. Ezek voltak azok a konzervatív tagjai a beszélőközösségnek, akik a nívósabb folyóiratoknak írt leveleikben szóvá tették a nyelv rossz irányba való alakulását, a rossz környezetet és a fiatalok hanyagságát gondolva e jelenség okának. Egy konzervatív beszélő 1910-ben írt levelében például az szerepel, hogy az új-zélandi akcentus annyira helytelen, hogy akár enyhe légúti megbetegedést is okozhat. Továbbá prominens személyek is kinyilatkoztatták nézeteiket ezzel kapcsolatban. Egyikük R. N. Adams író volt, aki az 1903-ban az Otago Daily Timesba írott cikkeiben – melyeket később füzet formájában is publikáltak – arról ír, hogy tanáraik segítségével a gyermekek elsajátíthatják a helyes kiejtést. Továbbá, az oktatási miniszter 1925-ben azt nyilatkozta, hogy egy olyan demokratikus országban, mint Új-Zéland, mindenkinek joga van olyan módon beszélni, amely a művelt embert jellemzi. Arnold Wall (1939) is a brit uralkodók akcentusának védelmezője volt, és a *New Zealand English: How It Should Be Spoken* címmel megjelent könyvében a helyes kiejtés fontosságáról írt. Dorothy Stewart (1930) azt javasolta, hogy a gyermekeknek Sir Johnstone Forbes-Robertson brit színész vagy a brit uralkodók beszédét kellene gramofonon hallgatnia, mert ők tökéletes modellek a sztenderd kiejtés elsajátításához.

Ahogy Gordon (2009) kifejti, az új-zélandi akcentusról kialakult negatív vélemények háttérében két téves elképzelés állt. Mint a fentiekből kitűnik, ebben az időszakban a sztenderd kiejtést – tévesen – mindig a műveltséggel hozták összefüggésbe, valamint azt gondolták, hogy a kiejtési formák megválasztása a gyermekek beszédében tudatos volt. Valójában azonban csak a nyelvváltozás későbbi szakaszában tudatosul a beszélőkben a változás ténye, amikor az új kiejtési

formák elterjednek. Ezzel szemben a változás kezdetben a tudatosság szintje alatt megy végbe. A szerző ezenkívül azt is valószínűsíti, hogy az Új-Zéland függetlensége és gyarmati státusza közötti feszültség – amely egyéb módon, nyíltan nem fejeződhetett ki – is lehetett a negatív hozzáállás forrása.

## **4. Hipotézisek és módszerek**

### **4.1. Hipotéziseim**

A fent leírtak alapján feltételezem, hogy (1) a nyelvváltozások eredményeképpen létrejött új kiejtési formák társadalmi megítélését az aktuálisan érvényben lévő nyelvi norma határozza meg; (2) az Új-Zélandon egymást követő külső, majd belső nyelvi norma eltérő módon hatott az új kiejtési formákra; (3) a norma időbeni változása a már kialakult társadalmi megítélésre nincs hatással. E feltevéseket a következőkben kísérletes módszerrel kísérelem meg alátámasztani.

### **4.2. A módszerek elméleti háttere**

Feltevésemet a Wells (1982) megfigyelésén alapuló módszerrel szeretném bizonyítani, miszerint a pozitív megítélés alá eső nyelvi formák használata stabil vagy hangsúlyozott a formálisabb beszédstílusokban, míg a negatív megítélés alá eső formák használata csökken vagy eltűnik. Mivel a beszédstílusok közötti váltás legtöbbször automatikus folyamat (Babel 2010), a kiejtési jegyek vizsgálata különböző regiszterekben megbízhatóbb módszernek tekinthető, mint az interjúk attitűdvizsgálatok, mert így objektívebb eredményeket kapunk. Dijksterhuis és Bargh (2001) megjegyzi, hogy a társadalmi identitás tekintetében a folyamat automatikus olyan értelemben, hogy nem tudatos döntés eredménye, viszont a társadalmi előítéletekkel a beszélők az interakció előtt tisztában vannak. Ezek ismeretében, valamint társadalmi hovatartozásuk alapján választják ki a fonémák különböző variánsai közül azt, amelynek használatával elhatárolódnak a beszélők egy csoportjától, vagy éppen egy csoporthoz való tartozásukat hangsúlyozzák. A csoportidentitásnak tehát – mint társadalmi tényezőnek – igen fontos szerepe van a beszélők stílusváltásakor.

### **4.3. Vizsgált előfordulások és regiszterek**

A jelen tanulmányban – az informálistól a formális felé haladva – három különböző beszédstílusban vizsgálom az adatközlők kiejtését: spontán beszédben, szöveg felolvasásánál és szólista felolvasásánál. Wells (1982) leírja, hogy jelentős különbség van a beszélők kiejtésében a különböző beszédstílusokban, amely

egyres nyelvi formák elhagyásában vagy kihangsúlyozásában nyilvánul meg társadalmi helyzetüktől függően. Az informális stílusban – azaz spontán beszédben – a beszélő egyéni nyelvhasználatára jellemző valamennyi jegy megtalálható, mert a kötetlen helyzetekben használt mindennapi beszédben a kiejtés nem kontrollált. Ezzel szemben a szöveg hangos felolvasása formálisabb helyzetet eredményez, amikor a beszélő tudatosan odafigyel a kiejtésére, és elhagy bizonyos kiejtési formákat, amivel társadalmi hovatartozását jelzi. Ez fokozottan érvényes a különálló szavak felolvasásánál, mivel ez a tevékenység még formálisabb stílust hív elő. Ennek megfelelően a külső norma hatására negatív megítélésűvé vált kiejtési jegyek – vagyis a PRICE és MOUTH fonémák – innovatív ejtésének a szten-derd kiejtés irányába való változását várhatjuk a formális stílusokban, míg a KIT és a FLEECE esetében nem számíthatunk ilyen különbségekre. Azért választottam a fent említett három beszédstílust, mert a formalitás különböző szintjeinek felelnek meg, így használatuk lehetőséget ad hipotéziseim bizonyítására és a kiejtésbeli változások vizsgálatára. Később azonban – a szöveg felolvasásával kapcsolatosan felmerülő problémák miatt – a spontán beszéd és a szólista eredményeinek összehasonlítása bizonyult célravezetőnek. Ennek okait az 6.1. szakaszban részletesen taglalom.

A spontán beszéd vizsgálata azért lényeges, mert a beszélők nyelvhasználatára jellemző valamennyi jegyet megfigyelhetjük benne, és később ehhez viszonyíthatjuk a formálisabb stílusokban bekövetkezett változásokat. Az alanyokat arra kértem, hogy egy szabadon választott témáról beszéljenek. Ám mivel itt rögzített beszédről van szó, nem tekinthetjük teljesen spontán beszédnek. McCambridge és munkatársai (2014) leírják, hogy a Hawthorne-effektus miatt a kísérletben részt vevő alany tudatában van annak, hogy megfigyelik, és ez a tény befolyásolja viselkedését. Esetünkben ez félszponán beszédet eredményezhet. Labov (1966) magyarázata alapján azonban tudjuk, hogy – bár nyelvi kísérletekben a spontán beszéd vizsgálata a fent említett Hawthorne-effektus miatt nehezen oldható meg – amikor a beszélők személyes témáról beszélnek, a kísérletben részt vevő alanyoknál is kiváltható a spontán beszédstílus. A kísérletben részt vevő alanyok valamennyien személyes témát választottak – mint például szülővárosuk, gyermekkoruk, házi kedvenceik vagy hobbijuk –, ami a stílus informális jellegét segíti elő. A szöveg felolvasásánál a *Comma Gets a Cure*<sup>8</sup> című szöveget használtam, amely nyelvészeti célokra készült, így megtalálható benne az angol nyelv összes fonémája. A szólista összeállításakor a vizsgált fonémákat tartalmazó sza-

---

<sup>8</sup> Copyright 2000 Douglas N. Honorof, Jill McCullough & Barbara Somerville (a szólistával együtt l. a Függelékben). <https://www.dialectsarchive.com/comma-gets-a-cure> (2023. 08. 31.)

vakon kívül töltelékszavakat is használtam annak érdekében, hogy ne legyen egyértelmű a beszélők számára, mely magánhangzókat vizsgálom, és ilyen módon ne befolyásoljam a kiejtésüket. Csak hangsúlyos magánhangzókat vizsgáltam, mert az új-zélandi angolban a hangsúlytalan KIT magánhangzót svának ejtik a hangsúlytalan magánhangzók összeolvadása miatt. Fontos megjegyezni, hogy az összeolvadás alatt nem két mássalhangzó egy harmadikká alakulását értjük – ahogyan a magyar terminológiában használatos –, hanem a svá és a hangsúlytalan /ɪ/ közötti kontraszt elvesztését. Így az új-zélandi angolból hiányzik a referenciaakcentusokban meglévő hangsúlytalan KIT kiejtése, és e fonéma esetében félrevezető eredményeket kaptunk volna. Nemcsak tartalmas, hanem funkciószavakban is vizsgáltam a fonémákat, amennyiben hangsúlyosak voltak. A hangkörnyezet változó volt, és nem vizsgáltam részletesebben, ám az /ɪ/ előtti előfordulásokat kizártam, mert Bauer (1986) írása alapján tudjuk, hogy az új-zélandi angolban az /ɪ/ rendszerint sötét minden hangkörnyezetben, és a koartikulációs hatás miatt nagyban befolyásolja az előtte lévő magánhangzó fonetikai alakját.<sup>9</sup>

#### 4.4. Adatgyűjtés

A beszédmintákat kortárs új-zélandi beszélőktől gyűjtöttem, akik valamennyien Új-Zélandon születtek 1952 és 2003 között, és négy különböző városban – Auckland, Gisborn, Lower Hutt és Wellington – élnek az Északi-szigeten: három férfi és hét nő, adataikat a 3. táblázatban láthatjuk. Átlagéletkoruk 42 (SD: 14,22) év, ezen belül a megoszlás a következőképpen alakul: ketten 30 év alattiak, ugyancsak ketten 55 év feletti, a többi hat adatközlő életkora pedig 39 és 51 év közötti. A KIT, FLEECE és PRICE fonémák esetében a vizsgált előfordulások száma hasonló volt, a fenti sorrendben 220, 221 és 219. Egy beszélőnél átlagosan 24 (SD: 2,21) előfordulást vizsgáltam, azaz regiszterenként nyolcat. Az előfordulások száma alacsonyabb volt a MOUTH fonémánál, amely mindhárom regiszterben kisebb számban fordult elő, így a vizsgált előfordulások száma összesen 146 volt. Ennek megfelelően egy alanynál átlagosan 18 (SD: 1,28) előfordulást tudtam vizsgálni, vagyis regiszterenként hatot. A beszédminták rögzítése 2021-ben történt. A nagy földrajzi távolság miatt nem volt lehetőség arra, hogy az adatközlőket személyesen keressem meg, így e-mailben kértem őket a kísérletben való részvételre.

<sup>9</sup> Számos angol nyelvváltozatban – a Balogné Bérces és Szentgyörgyi (2006) által leírtak szerint – az /ɪ/ mássalhangzónak két lehetséges kiejtése van. Míg az ún. világos /ɪ/ ejtése megegyezik a magyarban ejtett alveoláris-laterális mássalhangzóéval, a sötét /ɪ/ velarizált, vagyis ejtésekor a nyelv a lágy szápadlás irányába mozdul el. A világos /ɪ/ rendszerint magánhangzók előtt fordul elő, a sötét /ɪ/ mássalhangzók és szünetek előtt. Ezzel szemben az új-zélandi angolban a sötét ejtés jellemző minden hangkörnyezetben.

A feladatokról és a felvételek rögzítésének körülményeiről írásban kaptak instrukciókat, és beszédmintáikat saját eszközeikkel – vagyis mobiltelefonjukkal – rögzítették. A rögzített beszédmintákat elektronikus úton kaptam meg, majd minőségüket ellenőriztem. A felvételek háttérzajoktól mentesek voltak, és minőségük minden esetben megfelelő volt, így egyet sem kellett kizárni az elemzésből.

Adatközlő jelölése	Születési hely	Nem	Születési év	Életkor	Iskolai végzettség	Rögzítés ideje
S1	Gisborne	nő	1952	69	felsőfokú	2021
S2	Lower Hutt	nő	1981	40	felsőfokú	2021
S3	Lower Hutt	nő	1982	39	felsőfokú	2021
S4	Lower Hutt	nő	1982	39	felsőfokú	2021
S5	Wellington	férfi	1964	57	középfokú	2021
S6	Wellington	férfi	1971	51	középfokú	2021
S7	Wellington	nő	1982	39	felsőfokú	2021
S8	Wellington	nő	1982	39	felsőfokú	2021
S9	Auckland	nő	1992	29	felsőfokú	2021
S10	Wellington	férfi	2003	18	középfokú	2021

**3. táblázat.** A beszélők adatai

Fontos még megjegyezni, hogy adatközlőim a művelt beszélők közé tartoznak. Ennek azért van jelentősége, mert bár Burrige és Kortmann (2004) leírja, hogy az új-zélandi angol nyelvváltozat rendkívül homogén, és minimális regionális kiejtésbeli különbségeket mutat, Gordon és munkatársainak (2004) írásából tudjuk, hogy megkülönböztethető benne három társadalmi akcentus: egy bazilektus, egy mezolektus és egy akrolektus. A bazilektusban valamennyi jellegzetes új-zélandi kiejtési jegy hangsúlyosan megtalálható, a mezolektusban ezek a jegyek kevésbé hangsúlyosan vannak jelen, míg az akrolektus nyelvtörténeti okokból igen hasonlós a sztenderd brit kiejtéshez. Ennek alapján tehát azt várhatjuk, hogy mivel az adatközlők művelt beszélők, és így az akrolektust beszélik, esetükben a vizsgált fonémák a sztenderd kiejtés irányába fognak változni.

## 5. Akusztikai mérések

A vizsgált fonémákat tartalmazó szavakat kivágtam a hangfelvételekből, és akusztikai méréseket végeztem a Praat (Boersma–Weenik 2010) programmal. A magánhangzók első és második formánsértékeit mértem, mert – ahogyan Gósy és Bóna (2014) leírják – a magánhangzó minőségét az első két formáns értéke egyértelműen meghatározza. Az első formáns (F1) fordított arányosságban szoros összefüggést mutat a nyelvallásfokkal, vagyis minél alacsonyabb a nyelvallásfok, annál magasabb az első formáns értéke. A második formáns (F2) a nyelv vízszintes mozgásával van összefüggésben, azaz elöl képzett hang esetében magasabb, míg hátul képzett hang esetében alacsonyabb a második formáns értéke. Először minden vizsgált fonémánál statikus méréseket végeztem (5.1.), és ahol az eredményekben statisztikailag szignifikáns különbség mutatkozott, a dinamikus mérések is megtörténtek (5.2.), valamint kiszámítottam az euklideszi távolságot (5.3.). A kapott formánsértékeket normalizáltam (5.1.); a kapott Hertz-értékeket átkonvertáltam, és a továbbiakban a Bark-mérőszámmal számoltam (Z1 és Z2).

### 5.1. Statikus mérések és a Bark-mérőszám

A formánsokat egy pontban mértem a magánhangzók tiszta fázisában, vagyis teljes időtartamuk közepén, ahol a formáns értéke viszonylag állandó, és nem érvényesül a magánhangzót megelőző, illetve azt követő fonéma koartikulációs hatása. Szemi-automatikus méréseket végeztem; a kapott eredményeket manuálisan is ellenőrizve, és ahol szükséges volt, korrigálva.

A kapott formánsértékeket normalizáltam a Bark-mérőszámot használva, azaz a Hertz-értékeket Bark-értékekre átkonvertálva, amelyhez – Traunmüller (1990) leírása alapján – a

$$Z = [26,81/(1+1960/f)] - 0,53$$

képletet használtam, amelyben  $Z$  a kiszámított Bark-érték, az  $f$  pedig a formáns-érték Hertzben mért értéke. Erre azért van szükség, mert minden beszélő vokális traktusa különböző, és ez egyéni eltéréseket eredményez a formánsszerkezetben, amelyek fonetikai szempontból nem bírnak jelentőséggel. A normalizálással az egyéni különbségek kiszűrhetők, viszont a szociolingvisztikai szempontból lényeges fonetikai elemek megmaradnak. A normalizálás során az értékeket egy skálára (Bark-skála) hozzuk, így egységesen tudjuk kezelni az adatokat. A normalizálást követően minden beszélő Z1 és Z2 értékének átlagát kiszámítottam mindegyik fonéma és regiszter esetében. Ezt követően kétmintás  $t$ -próbával összehasonlító elemzést végeztem a különböző beszédstílusok között.

## 5.2. Dinamikus mérések

A dinamikus méréseknél a formáns értékében bekövetkezett dinamikus változásra voltam kíváncsi a diftongusok teljes időtartamán belül. Annak érdekében, hogy ezt az értéket megkapjam, az első és második formáns értékét két pontban mértem: a magánhangzó teljes időtartamának 20%-nál és 80%-ánál. Az első érték a kezdő szakaszt, a második pedig a záró szakaszt reprezentálja. Ezután – Ferguson és Kewley-Port (2007) alapján – a

$$\lambda = |Z1_{(80)} - Z1_{(20)}| + |Z2_{(80)} - Z2_{(20)}|$$

képlettel számítottam ki az F1 és F2 értékek abszolút változásának összegét, amelyben a  $Z1_{(20)}$  az első formáns 20%-ánál, a  $Z1_{(80)}$  pedig a 80%-ánál mért értéket jelenti. A magasabb  $\lambda$  érték nagyobb dinamikus változást jelez. Amelyik fonémánál a statikus méréseknél szignifikáns különbséget találtam, elvégeztem a dinamikus méréseket minden beszédstílusban a statikus mérések eredményének megerősítésére. Amennyiben a kezdő és/vagy záró szakasz minősége változik, a  $\lambda$  értékben is változás várható.

## 5.3. Euklideszi távolság

Chartes (2008) leírása alapján az euklideszi távolság kiszámításával megkapjuk a diftongus kezdő szakasza és a záró szakasza közötti relatív távolságot. Ahhoz, hogy ezt az értéket megkapjam, az első és második formáns értékét egy pontban mértem a magánhangzók teljes időtartamán belül, annak tiszta fázisában a kezdő szakasz (jelölése  $Z1_{\text{kezdőszakasz}}$  és  $Z2_{\text{kezdőszakasz}}$ ) és a befejező szakasz (jelölése  $Z1_{\text{zárószakasz}}$  és  $Z2_{\text{zárószakasz}}$ ) esetében is. Kiszámítása a következő képlettel történt:

$$[A_1 - A_2] = \sqrt{(Z1_{\text{kezdőszakasz}} - Z1_{\text{zárószakasz}})^2 + (Z2_{\text{kezdőszakasz}} - Z2_{\text{zárószakasz}})^2}.$$

Tehát a kezdő szakasz  $Z1$  értékének és a záró szakasz  $Z1$  értékének a különbségét négyzetre emeljük, majd ugyanezt tesszük a  $Z2$  érték esetében is. E két érték összegéből négyzetgyököt vonunk, így kapjuk meg a kezdő szakasz és a záró szakasz euklideszi távolságát ( $A_1 - A_2$ ). Amennyiben a különböző regiszterekben ugyanazon diftongus esetében különböző euklideszi távolságokat kapunk, az azt jelzi, hogy a diftongus kezdő vagy záró szakaszának kiejtése – tehát a magánhangzó minősége – változott, és ennek következtében a két szakasz közelebb került egymáshoz, vagy a köztük lévő távolság nőtt.



## 6. Eredmények

Ebben a részben az akusztikai mérések eredményeit ismertetem. Az elemzéseket a statikus mérésekkel kezdem, majd a dinamikus mérésekkel és az euklideszi távolsággal folytatom. Az adatközlők magánhangzóinak átlag formánsértékeit vettem össze kétmintás  $t$ -próbával a regiszter és a magánhangzó minősége szerint, majd megnézem, hogy a formánsszerkezet mutat-e jelentős különbséget a két beszédstílusban.

### 6.1. A kognitív terhelés hatása

Az eredmények értékelése közben több esetben tapasztaltam, hogy míg a spontán beszéd és a szöveg felolvasása között egyértelmű tendencia látszott, a szöveg felolvasásakor kapott értékek ennek ellentmondtak. Erre a jelenségre a magyarázatot Devyani és McCarthy (2018) tanulmányában találjuk meg, akik a kognitív terhelésnek a formális beszédstílus fenntartására gyakorolt hatását vizsgálták. Kísérletükben növelték a kognitív terhelést, mialatt az adatközlők beszéltek, illetve szöveget olvastak fel. Előzetesen arra kérték őket, hogy formális stílust használjanak, mintha a BBC hírolvasói lennének. Eredményeik szerint a nagyobb kognitív terhelés hatására az adatközlők nem vagy kevésbé voltak képesek fenntartani a formális stílust. A mi esetünkben nem szándékosan növeltem a kognitív terhelést, ám az a szöveg felolvasásakor eredendően nagyobb, mert a beszélőknek használniuk kell magát a nyelvet, az írásrendszert, továbbá olvasás közben a szavak üzenetké állnak össze, ellentétben a szólista felolvasásával, amikor a feladatuk izolált szavak felolvasása volt. Mivel meg kellett osztaniuk figyelmüket, a szöveg felolvasásánál nem tudták fenntartani a formális stílust, és ez hatással volt a formánsértékekre. Ez azonban torzítaná eredményeinket, így a spontán beszéd és a szólista értékeinek összehasonlítása mellett döntöttem.

### 6.2. A statikus mérések eredményei

A statikus mérések eredményeit a 4. táblázat tartalmazza, amelyben látható, hogy mind az első, mind a második formánsok hasonló értékeket mutattak a spontán beszéd és a szólista felolvasásakor a KIT és a FLEECE fonémáknál. Más megfogalmazásban az eredményekből az látszik, hogy nem mutatkozik különbség a KIT és a FLEECE spektrális szerkezetében a különböző regiszterekben. A PRICE és a MOUTH esetében az első formáns értékében szintén nem találtunk matematikailag igazolható eltérést. Eredményeink szerint azonban a második formáns szignifikáns eltérést mutat a PRICE (\* $p < 0,05$ ) és a MOUTH (\*\* $p < 0,001$ ) záró szakaszának esetében a spontán beszéd és a szólista felolvasása között.

Regiszterek	KIT				FLEECE			
	Z1		Z2		Kezdő szakasz		Záró szakasz	
	Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2
Beszéd	5,15		11,49		4,56	12,46	3,87	13,92
Szöveg	4,97		12,05		4,54	12,82	3,76	13,80
Szólista	5,23		11,67		4,59	12,68	3,60	14,03
Regiszterek	PRICE				MOUTH			
	Kezdő szakasz		Záró szakasz		Kezdő szakasz		Záró szakasz	
	Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2
Beszéd	6,40	9,42	6,51	11,12	6,24	11,90	6,53	10,84
Szöveg	6,59	9,57	6,43	11,30	6,36	11,86	6,67	10,80
Szólista	6,77	9,34	6,45	11,78*	6,64	12,09	6,70	9,85***

4. táblázat. A statikus mérések összesített eredménye Bark-értékben megadva<sup>10</sup>

Ennél a két fonémánál a magánhangzó-formánsok adatai hasonló tendenciát mutatnak abban a tekintetben, hogy míg a kezdő szakasz kiejtése változatlan, a statisztikai elemzések szignifikáns különbséget igazoltak a záró szakasznál a második formánsra, ami arra utal, hogy a formánsszerkezet a nyelvállásfokban nem, csak a nyelv vízszintes irányú mozgásában tér el. A PRICE fonémánál a második formáns értéke magasabb lesz a formálisabb stílusban, a MOUTH diftongus esetén azonban csökken. Ez azt jelzi, hogy a PRICE záró szakasza a formális stílusban kevésbé hátul képződik a szájüregben, mint az informális stílusban, vagyis a beszélők kiejtése a konzervatívabb fonetikai alak irányába változik, tehát /ë/-ről /ε/-re. A MOUTH esetében az értékek azt tükrözik, hogy a záró szakasz a formális stílusban hátul képzettebb lesz, tehát /ə/-ről /o/-ra módosul. Ez azt mutatja – csakúgy, mint a PRICE fonémánál –, hogy a beszélők kerülnek az innovatív, centrális ejtést a formális stílusban. Nincs jelentős különbség a formánsértékekben a nők és a férfiak, illetve az életkor tekintetében sem, vagyis a két 30 évnél fiatalabb és szintén két 55 évnél idősebb adatközlő formánsértékei nem mutatnak különbséget a fennmaradó hat – 39–51 év közötti – beszélőhöz viszonyítva.

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy az eredményekben – a statikus mérések alapján – nem mutatkozik különbség a KIT és a FLEECE kiejtésében a különböző regiszterekben, ezért ezeknél a magánhangzóknál nem végeztem további méréseket. Bár a PRICE és a MOUTH fonémáknál sem volt kimutatható különbség a kezdőszakasz formánsszerkezetének tekintetében, a záró szakasz má-

<sup>10</sup> A PRICE Szólistánál mért Z2 értéke szignifikáns különbséget (\*p<0,05) mutat a Beszédben kapott értékhez képest Mann–Whitney-próbával; a MOUTH Szólistánál mért Z2 értéke szintén szignifikáns különbséget (\*\*p<0,001) mutat a Beszédben kapott értékhez képest a Mann–Whitney-próbával.

sodik formánsai között szignifikáns eltérés igazolódott, így elvégeztem a dinamikus méréseket, és kiszámítottam az euklideszi távolságot a statikus mérések eredményének megerősítése érdekében.

### 6.3. A dinamikus mérések eredményei

Mivel a záródó diftongusok záró szakaszának második formánsértéke változott, és a kezdő szakasz változatlan maradt, valószínűsítettem, hogy a formánsok dinamikus változásában és az euklideszi távolság értékében is megmutatkozik majd ez a különbség. Az 5. táblázat szemlélteti a PRICE és MOUTH fonémák spektrális változását, illetőleg az euklideszi távolságot a két regiszterben.

PRICE	Beszéd	Szólista	MOUTH	Beszéd	Szólista
Spektrális változás	2,76	3,10**	Spektrális változás	1,43	3,13**
Euklideszi távolság	1,74	2,54****	Euklideszi távolság	1,55	1,96**

5. táblázat. A spektrális változás és az euklideszi távolság Bark-mérőszámokban megadva<sup>11</sup>

Korábban láthattuk, hogy a PRICE záró szakaszának Z2 értéke nőtt a szólista esetében, így a záró szakasz elől képzettebbé vált, és fonetikailag távolabb került a hátul képzett [ɒ] kezdő szakasztól. Ennek megfelelően a spektrális változás tekintetében is magasabb értéket kaptunk a szólista felolvasásánál (\*\*p<0,01), valamint az euklideszi távolság is jelentősen nagyobb lett (\*\*\*\*p<0,0001), mindkét esetben matematikailag értelmezhető eltéréssel. A MOUTH fonémánál azonban a záró szakasz Z2 értékének csökkenése eredményezett nagyobb fonetikai távolságot a záró szakasz és a kezdő szakasz között, mert a záró szakasz – hátul képzettebbé válása révén – fonetikailag távolabb került az elől képzett [æ] kezdő szakasztól. Ezért a spektrális változás értéke nagyobb lett (\*\*p<0,01), csakúgy, mint az euklideszi távolság (\*\*p<0,01) a kezdő és a záró szakasz között.

<sup>11</sup> A Szólistánál mért spektrális változás értéke szignifikáns különbséget mutat (\*\*p<0,01) a Beszédben kapott értékhez képest Mann–Whitney-próbával a PRICE és a MOUTH esetében is; a Szólistánál számított euklideszi távolság értéke a MOUTH esetében (\*\*p<0,01) szignifikáns, a PRICE esetén jelentősen (\*\*\*\*p<0,0001) szignifikáns különbséget mutat a Beszédben kapott értékhez képest Mann–Whitney-próbával.

A mérések összesített eredményeit a 6. táblázat szemlélteti, amelyben a szignifikáns különbséget és annak mértékét csillag jelöli, ahol pedig nem találunk matematikailag igazolható eltérést, az *ns* – azaz nem szignifikáns – jelölés szerepel.

		KIT		FLEECE				PRICE				MOUTH			
				kezdő szakasz		záró szakasz		kezdő szakasz		záró szakasz		kezdő szakasz		záró szakasz	
		Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2	Z1	Z2
Spontán beszéd vs. szólista	Statikus mérés	ns	ns	ns	ns	ns	ns	ns	ns	ns	*	ns	ns	ns	***
	Dinamikus mérés	–			–				**				**		
	Euklideszi távolság	–			–				****				**		

**6. táblázat.** A mérések összesített eredménye Bark-mérőszámokban megadva

A táblázatból kitűnik, hogy a KIT és a FLEECE esetében a statikus méréseknél nem igazolódott szignifikáns különbség, így további méréseket nem végeztem. A statikus méréseknél a PRICE *Szólistánál* mért Z2 értéke szignifikáns különbséget ( $*p < 0,05$ ) mutat a *Beszédben* kapott értékhez képest; a *Szólistánál* mért spektrális változás értéke szignifikáns különbséget mutat ( $**p < 0,01$ ) a *Beszédben* kapott értékhez képest, valamint a *Szólistánál* számított euklideszi távolság értéke jelentősen ( $****p < 0,0001$ ) szignifikáns különbséget mutat a *Beszédben* kapott értékhez képest a Mann–Whitney-próbával. A statikus méréseknél a MOUTH *Szólistánál* mért Z2 értéke szignifikáns különbséget ( $***p < 0,001$ ) mutat a *Beszédben* kapott értékhez képest; a *Szólistánál* mért spektrális változás és az euklideszi távolság értéke szintén szignifikáns különbséget mutatnak ( $**p < 0,01$ ) a *Beszédben* kapott értékekhez képest a Mann–Whitney-próbával. Összességében elmondható, hogy a dinamikus mérések és az euklideszi távolság kiszámításának eredményei minden esetben megerősítették a statikus mérések eredményeként kapott értékeket.

## 7. Összegzés

A kutatás első részében a szakirodalomra támaszkodtam, és Schneider (2003) dinamikus modellje alapján illusztráltam, hogy a záródó diftongusok – PRICE és MOUTH – változásakor a dél-angliai külső nyelvi norma volt érvényben, amely a sztenderd kiejtést részesítette előnyben a nyelvváltozásokkal szemben, és hatására az új kiejtési formák negatív társadalmi megítélésűek lettek. A KIT és FLEECE kiejtésének változásakor azonban már kialakult az új-zélandi angol saját belső nyelvi normája, amely jelentősen rugalmasabb volt, így az akkor történt változások már pozitív megítélés alá estek.

Kutatásom empirikus részében a KIT, FLEECE, PRICE és MOUTH magánhangzók formánsszerkezetét vizsgáltam spontán beszédben és izolált szavak felolvasásánál, ami alapján a regiszter függvényében bekövetkező kiejtésbeli különbségekre következtethetünk, melyek a társadalmi megítélést tükrözik. Célom annak feltárása volt, hogy igazolható-e eltérés ezeknél a magánhangzóknál a különböző regiszterekben. A PRICE és MOUTH negatív társadalmi megítélésének következményeként a kiejtés módosulását feltételeztem a formális beszédstílusban, amit az eredmények egyértelműen igazoltak. Ez arra utal, hogy az innovatív ejtést a beszélők kerülik a formális stílusban, ezért kiejtésük a konzervatív ejtés irányába változik, míg a KIT és a FLEECE esetében az adatközlők megtartották az innovatív kiejtést.

Hipotéziseim közül az első kettő maradéktalanul teljesült, vagyis bizonyítottam, hogy a nyelvváltozások eredményeképpen létrejött új kiejtési formák társadalmi megítélését az aktuálisan érvényben lévő nyelvi norma határozza meg. Továbbá akusztikai mérésekkel demonstráltam, hogy az Új-Zélandon egymást követő külső, majd belső nyelvi norma eltérően hatott az új kiejtési formákra. Az adatokból az a következtetés is levonható, hogy a norma időbeni változása a már kialakult társadalmi megítélésre nincs hatással, mivel napjainkban is – több mint ötven évvel a norma változása után – kimutatható a kiejtésbeli változás a kortárs új-zélandi beszélők kiejtésében.

## Függelék

### 1. Az adatközlők által felolvasott szöveg

#### COMMA GETS A CURE

Well, here's a story for you: Sarah Perry was a veterinary nurse who had been working daily at an old zoo in a deserted district of the territory, so she was very happy to start a new job at a superb private practice in North Square near the Duke Street Tower. That area was much nearer for her and more to her liking. Even so, on her first morning, she felt stressed. She ate a bowl of porridge, checked herself in the mirror and washed her face in a hurry. Then she put on a plain yellow dress and a fleece jacket, picked up her kit and headed for work.

When she got there, there was a woman with a goose waiting for her. The woman gave Sarah an official letter from the vet. The letter implied that the animal could be suffering from a rare form of foot and mouth disease, which was surprising, because normally you would only expect to see it in a dog or a goat. Sarah was sentimental, so this made her feel sorry for the beautiful bird.

Before long, that itchy goose began to strut around the office like a lunatic, which made an unsanitary mess. The goose's owner, Mary Harrison, kept calling, "Comma, Comma," which Sarah thought was an odd choice for a name. Comma was strong and huge, so it would take some force to trap her, but Sarah had a different idea. First she tried gently stroking the goose's lower back with her palm, then singing a tune to her. Finally, she administered ether. Her efforts were not futile. In no time, the goose began to tire, so Sarah was able to hold onto Comma and give her a relaxing bath.

Once Sarah had managed to bathe the goose, she wiped her off with a cloth and laid her on her right side. Then Sarah confirmed the vet's diagnosis. Almost immediately, she remembered an effective treatment that required her to measure out a lot of medicine. Sarah warned that this course of treatment might be expensive—either five or six times the cost of penicillin. I can't imagine paying so much, but Mrs. Harrison—a millionaire lawyer—thought it was a fair price for a cure.

### 2. Az összeállított szólista

pistol, high, leave, women, cow, lid, ambition, get, reach, seat, proud, head simple, cry, position, English, reason, price, syrup, curiosity, sin, loud, dead set, skid, lead, count, busy, plausibility, least, out, second, six, buy, ship linguistic, says, mouth, sheep, kin, why, rhythm, crowd, list, seeks, irritate house, sit, typical, bough, skied, rich, distinctive, round, write, bin, better step, intrinsic, try, risen, bed, ripe, arrive, live, time, big, rid, read, best

## Hivatkozások

- Adams, Robert 1903. How to pronounce accurately on scientific principles. *Otago Daily Times*.
- Allan, W. Scott–Starks, Donna 2000. 'No-one sounds like us?' A comparison of New Zealand and other southern hemisphere Englishes. In: Bell, Allan–Kuijper, Koenraad (szerk.): *New Zealand English*. John Benjamins. Amsterdam. 53–83.
- Babel, Molly 2010. Dialect divergence and convergence in New Zealand English. *Language in Society* 39: 437–56.
- Balogné Bérces, Katalin 2008. *Beginner's English Dialectology: An Introduction to the Accents and Dialects of English*. Ad Librum. Budapest.
- Balogné Bérces Katalin–Szentgyörgyi Szilárd 2006. *Az angol nyelv kiejtése*. Bölcsész Konzorcium. Budapest.
- Bauer, Laurie 1986. Notes on New Zealand English phonetics and phonology. *English World-Wide* 7: 225–58.
- Bauer, Laurie 1994. English in New Zealand. In: Burchfield, Robert (szerk.): *The Cambridge History of the English Language. Volume 5: English in Britain and Overseas: Origins and Development*. Cambridge University Press. Cambridge. 382–429.
- Boersma, Paul–Weenink, David 2010. *Praat: Doing Phonetics by Computer (Version 5.2.)*. <http://www.praat.org/> (2021. 07. 02.)
- Britain, David 2002. The British history of New Zealand English? *Essex Research Reports in Linguistics* 41: 1–41.
- Burridge, Kate–Kortmann, Bernd 2004. Introduction: Varieties of English in the Pacific and Australasia. In: Kortmann, Bernd–Schneider, Edgar W.–Burridge, Kate–Mesthrie, Rajend–Upton, Clive (szerk.): *A Handbook of Varieties of English*. Mouton de Gruyter. Berlin. 580–613.
- Chartes, Laura 2008. Changing values: An analysis of the PRICE phoneme for eight speakers of NZE. *New Zealand English Journal* 22: 9–23.
- Devyani, Sharma–McCarthy, Kathleen 2018. Attentional load and style control. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 24/2: 127–136.
- Dijksterhuis, Ap–Bargh, John A. 2001. The perception–behavior expressway: Automatic effects of social perception on social behavior. In: Mark Zanna (szerk.): *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 33. Academic Press. San Diego. 1–40.
- Ferguson, Sarah Hargus–Kewley-Port, Diane 2007. Talker differences in clear and conversational speech: Acoustic characteristics of vowels. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 50: 1241–55.

- Gordon, Elizabeth 2009. The New Zealand accent: A clue to New Zealand identity? *New Zealand English Journal* 23: 40–54.
- Gordon, Elizabeth 2010. Standard New Zealand English. In: Hickey, Raymond (szerk.): *Standards of English: Codified Varieties around the World*. Cambridge University Press. Cambridge. 318–35.
- Gordon, Elizabeth–Campbell, Lyle–Hay, Jennifer–Maclagan, Margaret–Sudbury, Andrea–Trudgill, Peter 2004. *New Zealand English: Its Origins and Evolution*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Gósy Mária–Bóna Judit 2014. Magánhangzók ejtése fiatalok és idősek spontán beszédében. *Magyar Nyelv* 110: 129–43.
- Hay, Jennifer–Maclagan, Margaret–Gordon, Elizabeth 2008. *Dialects of English: New Zealand English*. Cromwell Press. Trowbridge.
- Latinien, Mikko–Lundberg, Jonas 2020. ELF, language change, and social networks: Evidence from real-time social media data. In: Mauranen, Anna–Vetchinnikova, Svetlana (szerk.): *Language Change: The Impact of English as a Lingua Franca*. Cambridge University Press. Cambridge. 179–204.
- Maclagan, Margaret–Gordon, Elizabeth–Lewis, Gillian 1999. Women and sound change: Conservative and innovative behaviour by the same speakers. *Language Variation and Change* 11: 19–41.
- Mahrooqi, Rahma Ibrahim–Asante, Charles 2012. Revitalizing the Maori Language: A focus on educational reform. *Social Sciences & Humanities* 20: 1035–48.
- McCambridge, Jim–Witton, John–Diana Elbourne 2014. Systematic review of the Hawthorne effect: New concepts are needed to study research participation effects. *Journal of Clinical Epidemiology* 67: 267–77.
- Schneider, Edgar Werner 2003. The dynamics of new Englishes: From identity construction to dialect birth. *Language* 79: 233–81.
- Shibata, Chikako 2006. Chain shifts and merger in New Zealand English. *English Linguistics* 23: 27–57.
- Sóskuthy, Márton–Hay, Jennifer–Maclagan, Margaret–Drager, Katie–Foulkes, Paul 2017. Early New Zealand English: The closing diphthongs. In: Hickey, Raymond (szerk.): *Listening to the Past: Audio Records of Accents of English*. Cambridge University Press. Cambridge. 529–61.
- Stewart, Dorothy 1930. *Whitcombe's Graded Lessons in Speech Training*. Whitcombe & Tombs Ltd. Christchurch.
- Traunmüller, Hartmut 1990. Analytical expressions for the tonotopic sensory scale. *The Journal of the Acoustical Society of America* 88: 97–100.



- Trudgill, Peter 2004. *New-Dialect Formation: The Inevitability of Colonial Englishes*. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Villareal, Dan–Clark, Lynn 2021. Intraspeaker priming across the New Zealand English short front vowel shift. *Language and Speech* 65: 713–39.
- Wall, Arnold 1939. *New Zealand English: How it Should be Spoken*. Whitcombe and Tombs. Christchurch.
- Wells, John Christopher 1982. *Accents of English*. Cambridge University Press. Cambridge.

Sajtós Erika

**Pannon Egyetem**

sajtos.era@gmail.com